

втиснути в рамки «безкомпромисно» зрозумілого ідеалу; 2) нігілізмом до самої моралі: якщо життя неморальне, тоді немає в моралі правди [2, 240].

Отже, проблема формування морального ідеалу є актуальною завжди, адже прагнення до досконалої істини у стосунках між людьми розкриває суть як релігії, так і філософії. Саме ця категорія є фундаментальною в етиці і визначає сутність добра та зла, а досконалий абсолют в релігії (Бог, Будда тощо) — остаточною метою та орієнтиром життя людини: «Яка б різниця не спостерігалася між даосизмом, буддизмом, іудаїзмом і християнством, всі ці релігії мають загальну мету: дати людині почуття єдності... шляхом людського власного самовираження — в єднанні з природою, зі своїми громадянами і з самим собою» [5, 204].

Література

1. Аристотель. Никомахова етика // Сочинения в 4-х т. — М., 1983. — Т. 4. — С. 145-263.
2. Гусейнов А. А., Апредин Р. Г. Этика: Учеб. для студ. высших учеб. завед. — М.: Гардарики, 2004. — 472 с.
3. Малахов В. А. Этика: курс лекцій: навч. посіб. — 3-те вид. — К.: Либідь, 2001. — 384 с.
4. Савельев В. П. Этика: навч. посіб. — 2-ге вид., виправ. — Львів: «Магнолія Плюс», 2006. — 241 с.
5. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. — М., 1997. — 347 с.

ЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ В РОБОТІ УМБЕРТО ЕКО «ІНТЕРПРЕТАЦІЯ І НАДМІРНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ»

Ю. С. Сабадаш, Маріупольський державний гуманітарний університет

На чергових Теннеровських читаннях у Кембриджському університеті (липень 1990 р.) Умберто Еко, відомий італійський вчений та письменник зі світовим ім'ям, виступив із доповіддю «Інтерпретація і надмірна інтерпретація» [1]. Читання ці дуже демократичні, а загальні принципи їх пов'язані з людськими цінностями і оцінками.

Позиція Умберто Еко в міжнародних дискусіях щодо природи значення і можливостей інтерпретації добре відома. В останніх роботах він висловлював зауваження на адресу сучасної, особливо американської, в дусі Дерріда критики, прозваної терміном «деконструкція». На думку У. Еко, така критика дозволяє породжувати нічим не контрольований потік прочитань. У Кембриджі Еко розвинув свій протест, обговорюючи шляхи обмеження і визначення деяких інтерпретацій як «надмірних». Його аргументи і уточнення пов'язані з теорією впливу читача на процес формування сенсу. Ця рецептивна критика нині добре розроблена і широко обговорюється. Еко займався нею ще з початку 60-х років ХХ ст. і до останнього часу. Новиною його виступу в Кембриджі стала спроба охарактеризувати ті загальні умонастрої, що панували у давнину і, доживши до сьогоденних днів, впливають на нашу здатність дешифрувати світу як тексту. Зупинимось на цьому докладніше.

По-перше, Умберто Еко вказав на успадкований нами грецький раціоналізм. Від Платона до Аристотеля знання означало усвідомлення причин. Той або інший бог визначав першопричину, за якою нічого іншого не стояло. Світ описувався через причинні зв'язки, що трималися на принципах ідентичності,

несуперечливості і виключення середини. Латинський менталітет збагатив раціоналізм стародавніх греків категорією міри — як відомо, панримська ідеологія ґрунтується на точному визначенні меж: якщо межі не визнаються, то немає civitas. Сюди входить і сувора хронологічність. Час незворотній. Цей принцип є і в латинському синтаксисі. На думку У. Еко, греко-римський раціоналізм до цих пір панує в математиці, логіці, програмуванні; він складає основу західного раціоналізму і якщо не завжди гарантує пізнання фізичного світу, то принаймні забезпечує соціальний контакт.

По-друге, Еко звернув увагу на те, що це тільки частина грецького спадку. Одночасно в античному світі жила ідея постійної метаморфози, її символізував Гермес — покровитель всіх мистецтв і бог злодіїв, — летючий і двозначний. Світ Гермеса заперечує принципи раціоналізму. Причинні зв'язки тут можуть закручуватися назад в спіралі: «після» передує «спочатку». Для бога немає просторових меж, і він може в різних іпостасях перебувати в різних місцях одночасно.

Еко відзначає, що в II столітті н. е. Гермес був найбільш шанованим божеством після Христа. Порівнюючи те століття з теперішнім, переконуєшся, що воно зробило особливий вплив на подальші етапи культурного розвитку. То була епоха універсально освіченої людини; її знання відображали цілісний світ, в якому, як в котлі, змішалися раси, мови й ідеї, а всі боги однаково визнавалися, і відмінності між ними багато в чому були стерті.

Еко вказує, що в Середні віки герменевтична свідомість була маргінальна, притаманна алхімікам та каббалістам. Лише у XV столітті у Флоренції був відкритий класичний текст герменевтики «Corpus Hermeticum», і відтоді вона посіла значне місце в європейській культурі від магії до науки. Виразно простежується її вплив на наукове мислення — і тут Еко згадує Френсіса Бекона, Кеплера, Ньютона, а також Гете, Нервала, Йейтса — з поетів, Хайдеггера і Юнга — з філософів. Він зауважує, що в багатьох постмодерністських теоріях критики відчувається ідея постійного вислизання сенсу.

Нарешті, Еко звернувся до ще однієї складової частини культури — гнозису. Для греків гнозис означав істинне знання існування чогось на противагу простому відчуттю або припустимій думці. Але в епоху раннього християнства це слово означало вже інтуїтивне знання — рятівний дар, отриманий від небесного посередника. Гностик — іскра Божа, яка знаходиться у полоні хибного світу; людина, яка наділена великою силою і пов'язана з Духом, здатна досягти правди й очищення. Гностицизм виявлявся релігією не для рабів, а для обраних. Одкровення гностиків було наскрізно містичне, воно містило зерно бога і диявола одночасно, зерно протиріччя.

При всій плідності сьогоденішнього текстового гностицизму, зауважує Еко, він все ж таки містить декілька характерних положень: той, хто осягає правду і направляє читача, той — надлюдина; врятувати текст — означає кожну ілюзію смислу пов'язати з нескінченною таємницею значень; слова не говорять, вони приховують; честь читача — відкрити, що текст говорить все, за винятком того, що хотів сказати автор; справжній читач той, хто розуміє, що таємниця тексту — його порожнеча. Гностицизм, як і герменевтика, страждає синдромом секретності.

Вплив гностицизму Еко вбачає у різних проявах сучасної культури: від представлення любовних стосунків у вигляді екстазу або витонченої духовності до естетичного вихваляння диявола, спроб досягти одкровення через

секс, містику, наркотики, словесний психоз. Багато хто бачить витoki гностицизму у філософському ірраціоналізмі останніх двох століть.

Важливо підкреслити, що всі ці крайнощі гностико-герменевтичних традицій Умберто Еко співвідносить із тенденцією надмірних інтерпретацій. Він наводить безліч прикладів «параноїдальних» тлумачень класичних текстів і його власних романів.

Еко намагається дещо дистанціюватися від дискусій і оцінити їх загалом. Так, багато схожих явищ Еко знаходить у різних галузях культурного і суспільного життя. Описуючи прояви гностичних традицій в ХХ столітті, Еко наводить у приклад марксизм і лєнінізм — теорію партії, яка стверджувала, що знає справжній шлях і, отже, порятуюнок. Він ніби спонукає пригадати «надлюдяність» і «аристократизм» комуністичних лідерів або атмосферу тотальної секретності, що підтримувала образ виняткового знання і сили комуністів, пригадати часи, коли нікчем видавали за геніїв, убогість духу і буття підступно трактували як багатство, в'язницю — як свободу, агресивність — як миролюбність, а переслідування співгромадян вважали за чесноту. Виникає питання, чи все це не прояв такого мислення, яке не захищене «імунітетом» проти гностико-герменевтичних крайнощів? Можливо, одна з причин 75-річної радянської катастрофи криється в людській свідомості, і певною мірою, ми самі носії зла і його жертви одночасно? Що ж захистить людство від міражів, помилкових ідей і секретів, перекручування думок і тлумачень? Можливо, саме в ракурсі цих проблем нас цікавить творчість і діяльність Умберто Еко.

Література

1. Umberto Eco. Interpretation and Overinterpretation. / Umberto Eco and Richard Rorty, Jonathan Culler, Christine Brooke-Rose; edited by Stefan Collini. — Cambridge, 1992.

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТЕЙ В ІСТОРИЧНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

І. Слонєвська, Хмельницький

Проблема цінностей, їх ролі в житті людини та розвитку суспільства з давніх-давен цікавила як мислителів стародавнього світу, так і сучасних вчених — гуманітаріїв, філософів, соціологів, психологів. Попередниками сучасного вчення про цінності можна вважати теорії стародавніх мислителів Заходу і Сходу «про основи пріоритетів людських діянь». І. Кант визначав цінності як вищі принципи людської поведінки. Згодом цінності розглядалися у натуралізмі і психоаналізі, філософії життя та матеріалізмі, трансценденталізмі та персоналізмі, неотомізмі, філософії культури. І це, звичайно, не випадково. Адже саме цінності орієнтують на людське, соціальне та культурне значення практично всього розмаїття предметів людської діяльності, суспільних відносин та залучених до їх кола природних явищ. Тобто, вони можуть виступати в якості об'єктів ціннісних відносин, а значить, оцінюватись із позицій добра і зла, істини чи неправди, справедливості чи несправедливості і т. ін. Крім того, сама процедура оцінки, її способи і критерії, закріплюючись у суспільній свідомості та культурі у вигляді «суб'єктивних цінностей» (установки і оцінки, імперативи і заборони, цілі та проекти у формі нормативних уявлень), стають орієнтирами людської діяльності. Отже, цінності за своєю суттю виступають у якості найбільш високкого рівня соціальної регуляції.

Зафіксовані в них критерії соціально визнаного стають основою для розгортання конкретних систем соціального контролю, відповідних соціальних інститутів та цілеспрямованих дій людей, груп та колективів [1, 765]. А засвоєння цих критеріїв на рівні структури особистості складають необхідну основу формування особистості і підтримки нормативного порядку у суспільстві.

Роль цінностей у суспільстві та формуванні духовного світу особистості розглядали А. Мейноіга, Р. Перрі, М. Вебер, Р. Шелдон, Т. Парєже, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, М. Шелер, В. Дільтей, О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін.

Серед вітчизняних дослідників проблеми — В. Андрущенко, В. Бакіров, В. Барановський, М. Головатий, Є. Головаха, Г. Горак, А. Кравченко, С. Кримський, Л. Левчук, М. Лукашевич, М. Михальченко, В. Муляр, І. Надольний, В. Нестеренко, В. Пазенок, Н. Победа, М. Попович, А. Ручка, Е. Соколов, Л. Сохань, Г. Темко, В. Шинкарук, В. Ярошовець, Т. Ящук.

З позицій сучасної науки, цінність — це духовне формоутворення, що існує через моральні та етичні категорії, теоретичні системи, утопічні образи, суспільні ідеали тощо і виступає критерієм оцінки дійсності людиною та джерелом смислоутворюючої основи людського діяння.

Цінностями вважають «ключові життєві орієнтири, спонукальні механізми людської діяльності і саму діяльність, результати історичного розвитку суспільства (матеріальну і духовну культуру). Відмінність між матеріальними і духовними цінностями полягає в тому, що матеріальні цінності служать для задоволення практичних потреб людей, а духовні (наукові, соціально-політичні, моральні, релігійні та ін.) характеризують вищі запити людини. Критерієм наукових цінностей є істина, моральних і релігійних — гармонія людських взаємовідносин, естетичних — освоєння прекрасного, соціально-політичних — стабільність у суспільстві» [2, 32].

Теоретичним підґрунтям у дослідженні ролі цінностей у суспільстві та формуванні особистості слугують теорії цінностей, основними серед яких визнано: натуралістичний психологізм, трансценденталізм, персоналістичний онтологізм, культурно-історичний релятивізм і соціологізм [3, 763-764].

Література

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. / — М.: Сов. энциклопедия, 1983. — 890 с.
2. Людина в сфері гуманітарного пізнання. — К.: Укр. Центр духовної культури. — 1998. — 408 с.
3. Киссель М. А. Теория ценностей // Философский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1983. — С. 763-764.

МОРАЛЬНИЙ ІДЕАЛ БАГАТІЯ У ПРОПОВІДЯХ АНТОНІЯ РАДИВИЛОВСЬКОГО

В. В. Снівак, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ, Київ

Сучасний інтерес до історії розвитку моральних вчень в Україні 17 ст. обумовлений тим, що це був період, коли відбувалося утвердження української національної ідентичності (державно-правової, культурно-освітньої, релігійної, тощо), а пошук підстав для такого самоствердження проводився як спроба

71
Т65

71
Т65

Асоціація «Новий Акрополь»
Філософський факультет КНУ імені Тараса Шевченка
Національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України

Сабадаш Ю.

ТРАДИЦІЯ І КУЛЬТУРА

Вічні цінності в сучасній культурі

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
6 — 7 червня 2008 р.

Частина 1

Київ 2008

ЖК